

проф. др Драгомир Сандо
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за пастирско богословље
dsando@bfspc.bg.ac.rs

Вредновање постигнућа у верској настави

Резиме: Оцењивање ученика у настави је врло сложен и одговоран задатак вероучитеља. Тема носи низ питања која траже одговоре који се односе на функцију оцењивања, принципе оцењивања, оцењивање као део процеса наставе и учења па до новог питања: како оцењивати? Кроз систематичност верске наставе у школском поретку најважнија улога оцене је да прати остваривања у самој настави и достигнућа до којих треба ученик да дође до предочених сазнања оспособљавајући га буде достојан носилац верских истина. У дидактичком смислу оцењивање је процес који подразумева плански рад, праћење тока наставе и учења, регистовање података о напредовању ученика, саопштавање повратних информација и вредновање реализоване наставе. Култура оцењивања подразумева вредновање које прати постепеност и развијање целокупног сазнања као мера узајамног труда вероучитеља и ученика у верској настави. Разуме се да има много опасности које могу бити на путу оцењивања и да буду контрапродуктивни. Зато се о оцењивању најчешће говори као врло одговорном акту у настави сваке врсте, па тиме и верске наставе.

Кључне речи: оцењивање, планирање наставе, ученикова постигнућа,

На једно студијско путовање пошло је педесетак студената Богословског факултета у Београду. Како је аутобус био испуњен, а пут прилично далек, одлучили смо не само да скратимо на посебан начин путовање, него да већ у путу отворимо питања везана за актуелности и проблематику у верској настави у школском систему у Србији. Обзиром да је статус вероучитеља такав какав јесте, а да се у школи примењује принцип описног оцењивања верске наставе као изборног предмета, као тема која се наметнула, било је питање за све путнике: да ли дајете предност бројчаном или описном оцењивању ученика верске наставе? У чврстом уверењу да ће због разних околности и разлога у настави, вероучитељи несразмерно бити у већем броју за оцене, а тиме и подизања дисциплине и одговорности у раду, одговор је био другачији. Половина студената дигла је руку за бројчано оцењивања, а друга половина за описно оцењивање. Уследио је нови задатак; да свака од подељених група образложи своје мишљење преко свога „капитена“ што су после вишеминутих консултација и учинили. Потпуно су били изједначени аргументи и једних и других. У таквим размишљањима до овог момента определио сам се за ову увек актуелну тему да се о њој каже нека реч. Осим тога, у савременој дидактичко - методичкој пракси ова је тема тешко заобилазна и готово сваки стручни часопис у једном од целовитих својих текстова или спорадично, дотичу се оцењивања

у настави. Бројни научни скупови, саветовања и наставна усавршавања указују на потребу да се о оцењивање што више говори и пише међу наставницима, јер је то врло осетљиво подручје у васпитно-образовном процесу, обзиром да је оно у неку руку мера свих школско-педагошких активности, те се на тај начин даје легитимитет у даљем учењу и раду.

Свакако да свака врста делатности потпада под критеријум процене о њеном квалитету и успешности. Тиме се посебно одликује наставни процес, а појам оцењивања као по правила се односи на релацију: наставник - ученик, односно проверу знања коју врши наставник (вероучитељ) над учеником. Додуше, општи принципи кроз оцењивање сагледаван са ширек аспекта подразумева сазнања наставника која се односе на количину и квалитет усвојеног учениковог знања, умећа и навика, и његовог целосног духовно - менталног раста, као и усвајања истина према односу и учењу у предложеним задацима. У општем педагошком принципу оцењивање се квалификује као „поступак којим се на утврђен начин прати васпитно-образовни развој ученика и одређује се ниво који је он у вези с тим постигао.“ Стога треба имати у виду да оцена има административну, информативну, мотивациону, друштвену и квалификациону функцију.¹

Култура оцењивања подразумева позитиван однос у коме се првенствено истиче достигнуће ма какво оно било и то са савим одговорним циљем: ојачати самопоуздање ученика и подстаћи мотивацију за учење и активно учествовање у настави. Све школске активности, а посебно оцењивање, имају основну улогу да покрећу, а тиме сваком ученику да омогуће да се у што већој мери ангажује и оствари задате наставне циљеве.

О оцењивању професор Православног Богословског факултета у Београду др Радмило Вучић каже: „Оцењивање може да се односи на знање или способност, дакле на општу карактерну слику коју о ученику треба донети. Посматрање развоја школе показује да постоји тежња да се од оцењивања знања пређе ка оцењивању способности и нарочито карактерних одлика. Јер стварно, само оцењивање способности узима у обзир целу личност ученика, док оцењивање знања остаје једнострано. Али је зато оцењивање знања лакше. При оцењивању треба водити рачуна о томе да се оно из више разлога не може изводити потпуно сигурно. Пре свега, има ученика који у школи не дођу до пуног израза, јер имају дар за неке практичне, ваншколске послове. После тога, наставник уноси у оцењивање и своја расположења. Ипак, искуство показује да се наставник који испуњује све услове до доброг васпитача постепено усаврши у оцењивању које постаје објективно и праведно... Глано је створити однос разумевања и љубави између ученика, и вере и Цркве. Вероучитељ утиче на целу личност, не само на интелект и знање. Његово држање према ученику па и оцењивање мора да се заснива на љубави, широкогрудости и разумевању. Он стога мора и да опрости; ово каткад нема тренутног утицаја али остаје у сећању ученика и доцније јако утиче на васпитање.“²

Усложњавање оцењивања ученика заиста се подразумева тиме што се првенствено тражи циљ наставе. Верска настава са својим вековним искуством нема за

¹ Зорица Кубурић и Снежана Дачић, *Методика верске наставе*, Цеир, Нови Сад, 2004. стр. 97

² Радмило Вучић, *Педагојика*, скрипта, стр. 90

циљ само развијање религиозних сазнања и свести, иако и то подразумева, или још мање само интелектуална сазнања попут упознавање ученика са садржајем вере, већ оспособљавање ученика за учествовање у животу Цркве. Да та искуства лучоносно носи и живо сведочи. А да би је носио и сведочио, подразумева њено добље сазнање и живот по самој вери.

Оцењивање је за ученике својствено награђивање. А познато је да свако утврђивање и награђивање ученика делује на ученика. Зато се у школи и траже методи испитивања и оцењивања која ће ученика стимулирати на максимално залагање.³

У савременој настави у употреби је термин **евалуација** који подразумева вредновање саме наставе. А вредновање се стиче евидентирањем, проверавањем и мерењем вредности као начином сазнања уз коришћење објективних инструмената васпитно - образовних категорија.⁴ Функција оцене је вишеструка јер изражава суд проценитеља (вероучитеља) о напредовању и достигнућу ученика у његовом верском расту. Потом обавештава друге, попут васпитача и родитеља о постигнутом успеху и служи као основа за прелазак ученика у наредни разред, или степен образовања. Мотивише ученика на већа прегнућа и показатељи су успеха самог васпитаника поред знања и његових општих склоности. Евалуација се јавља као последица на традиционалан начин оцењивања наставног рада јер подразумева шире аспекте ученикове личности која је специфична баш у верској настави јер региструје промене на целомитом расту ученикове личности. Тако се евалуација доводи у службу глобалног оцењивања и аналитичког мерења оцењивања. А то, опет, претпоставља вредновање укупног рада школе, ученикових постигнућа, који се разликују по ширини схватања, обухватности постављених циљева и по методама који се упражњују у долажењу до резултата. Евалуација је методолошки сложен поступак који омогућава ефикасније вођење наставног процеса. Њеним начином се формира одређен фонд сазнања на основу којих се могу предузети конкретни корективни кораци, односно подстицајне мере ради усмеравања развојних токова у настави. А систем таквог рада подразумева обухватност, селективност, економичност података као добром полазишту ка процењивању знања. Важност овог начина вредновања је у томе што сагледава рад вероучитеља, дидактичке ефекте наставног часа, квалитет уџбеника, те педагошког рада у целини. На основу претходно утврђених чињеница коректније ће се извршити анализа рада и донети процена кроз оцену, па самим тим подићи ће се вредности утврђених мерила и критеријума.

Верификација (проверавање) је још један од појмова који су блиски оцењивању, односно, ближи појму вредновања. Употреба појма вредновања односи се и на оцењивање тј. процењивање резултата рада васпитно-образовне институције у целини.⁵ Оно обухвата и објективне методе и мерење резултата и шире процењивање свих вредности квалитативног карактера, као и оне који су изражене у ширем васпитном и културном утицају школе на ученика, односно Цркве. Појам верифика-

³ Ivan Furlan, *Upoznavanje, ispitivanje i ocjenjivanje učenika*, Predagосko-knjizevni zbor, Zagreb, 1964. стр. 6

⁴ Група аутора, *Педагошка енциклопедија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989, стр. 192

⁵ Л. Урошевић, *Оцењивање успеха и праћење напредовања ученика*, Педагошки завод Војводине, Нови Сад, 1981. стр. 27

ције се данас ређе среће у вези са непосредним васпитно - образовним радом у школи, јер се односи на поступке проверавања и утврђивања испуњености услова за обављање васпитнообразовне делатности у богословском, као и у општем образовању.

Када је реч о проценама и оценама знања, у новије време постоји још једна млада научна грана која се бави овим питање и проблем, а она се зове докимологија. Ипак, докимолошки појмови су у нашој дидактичкој и широј педагошкој литератури слабо разјашњени и непрецизни у односу на горе поменуто појмове. У педагошким реченицима докимологија се дефинише као научна дисциплина новијег датума која проучава технику и организацију испита и питања објективности и адекватности оцена у школи. Или боље речено, дисциплина која систематски проучава тачност, систематичност, објективност и поузданост испита, оцењивања, различитих метода. Најчешће срећемо објашњење да је ово дидактичка дисциплина која проучава системе оцењивања и понашања испитивача и испитаника. Битне одреднице овог појма садржане су у схватању Т. Гргина у коме се, такође, истиче да је докимологија млада научна дисциплина, утемељена тек средином четрдесетих година прошлог века када су се више но раније појавиле потребе и настојања за проучавањем утицаја низа чинилаца на оцењивање у школи, али и у другим делатностима у којима су се јасно истицале тешкоће и недостаци субјективности у мерењу сазнања код ученика. Дакле, задатак докимологије је да проучи, пронађе и пракси понуди ваљане начине и поступке просуђивања и оцењивања у настави и наставним облицима свих профила.⁶

Али да се вратимо актуелности теме која је у овом моменту за нас важнија. Постоји разлика између проверавања и оцењивања у настави. Иако се оцењивање и проверавање знања сматрају као двоједност у наставном поступку као што су увођење у наставни рад, обрађивање нових наставних садржаја, вежбање и обнављање градива, ипак у наставној пракси они су подељени јер се проверавањем прикупља неопходна сазнања о реализацији наставних задатака, на основу којих се одређеном оценом означава степен реализације тих задатака.⁷ Проверавање знања је у тесној вези са праћењем рада у настави и оно је врло сложено зати што мора бити у континуитету где ће вероучитељ применом одговарајућих метода тестовима, скалама и евиденцијом долазити до сазнања о развоју, нивоу и остваривости предвиђених циљева и задатака васпитно – образовног рада. Праћење кавалтета рада у настави је, дакле, у служби оцењивања и служи као поступак мере за што објективнију оцену учениковог знања. А мерење је у функцији како оцењивања, тако и процењивања, вредновања, утврђивања и упоређивања образовних промена и остваривање домена задатака у настави. То је поступак којим се вероучитељ служи у долажењу до суда и процене у доношењу оцене.

Основно питање оцењивања ученика је следеће: Ко оцењује, шта оцењује и како оцењује? На питање шта оцењивати подразумева екстензитет и интензитет знања. Нема сумње да је лакше оценити обим наставног градива јер се он доноси на основу студиозне припреме кроз план и програм у настави. Али се поставља питање реализације како материјалног (обим наставе, квантитета) тако и формалног

⁶ Грозданка Гојков, *Докимологија*, Виша школа за образовање васпитача, Вршац, 2003. стр. 5

⁷ *Педагошка енциклопедија*, стр. 193

(суштинског обима наставе - квалитета) и његовог спровођења у праксу. Реализацију материјалног задатка наставе је релативно лако проверити и оценити јер се екстензитет и интензитет знања могу проверити усмено, писмено и уз помоћ тестова, анкета и др. Оцењивање функционалних задатака је теже, јер треба проверити и оценити способност практичности, тј. примењивости постигнутог знања. Тој врсти оцењивања се готово редовно замера на објективности. Стога је добро усменом испитивању, које је и најчешће, придодати или повећати писмени инструментални облик као што су разни тестови знања. Обзиром да и они имају недостатке, саветује се комбинација у начину оцењивања.

Како оценити учениково знање подразумева тежу категорији јер нисмо имуни од субјективности. Оно се чини на основу вербалних изјава ученика у могућој хипотетичкој претпоставци и на основу понашања у стварности. Питање које следи је: колика је објективност, каква је критеријум, објективно - субјективно оцењивање, начин оцењивања? Код критерија оцењивања нема опипљивих мерила те се на првом месту подразумева наставникова савесност, одмереност, искреност, доследност, принципијелност, коректност, очинство... Усмено испитивање је најраспрострањенији облик оцењивања и он се дефинише различитим методским поступцима: разговором, усменим излагањем ученика на задато питање, учениковим објашњењима, представљањем самосталног или заједничког рада, дискусијом и др. Писмени облик испитивања је када наставник постави питање у усменој или писменој форми, а ученици одговарају изражавајући се само у писменој форми. Примењују се диктати, краћа писмена одговарања, писани тематски радови, контролни задаци или тестови.

Стратегија оцењивања подразумева развијање критеријумског оцењивања. Они подразумевају конкретно и прецизно шта ученик треба да зна и какво треба да буде његово знање.⁸

Ако констатујемо да наставник оцењује ученика, а како у наставном процесу учествују и наставник и ученик, неопходно је шире посматрати проблематику наставе и оцењивања и констатовати да: провери знања подлеже како ученик тако и сам наставник. Та провере иде како од стане других тако и кроз самооцењивања ученика и самооцењивање наставника, а у новије време имамо и случај где једни друге оцењују: наставник ученика и ученик на својствен начин наставника одн. вероучитеља. Иако је овај критеријум нешто новији да ученици процењују своје васпитаче, треба нагласити да је предавач и учитељ уствари увек био објект ученикових процена само у различитим формама. У најелементарнијем случају када је у питању оцењивање од стране наставника и његов однос према ученику, треба нагласити да наставник (вероучитељ) мора увек имати у виду да оцена подражава развој ученика и да се ученику даје предност и у односу на наставника и у односу на наставу. Наставник пружа подршку ученику да се оспособи и да сам може да уочи своје резултате рада и оно што је пропустио. За наставника је врло важно да познавајући поверену му наставну материју, ученицима помогне да формирају и развијају вредносна знања и вештине. Оцењивање је једна од кључних умећа наставника.

⁸ Н. Хавелка, Е. Хебиб, А. Бауцал, *Оцењивање за развој ученика*, Министарство просвете Р. Србије, Београд, 2003. стр. 38

Без обзира на те теорије неопходно је следеће:

- Ученик се од самог почетка школовања мора учити да подлеже критеријима оцењивања, а самим тим и циљу оцењивања које треба да има превасходност у васпитно - образовном оспособљавању као и самоконтроли.

- Како је оцењивање саставни део дидактичко - методичког карактера, треба имати у виду распоред и однос улоге, обавезе и одговорности основних субјеката у настави.

- Вероучитељ је носилац одговорности за оцењивање и ту одговорност мора лично осећати и носити.

Мере које се смањрају неопходним у оцењивању

- Од самог почетка се мора увести систем оцењивања у смислу да вероучитељ прати и процењује целокупно понашање ученика. Пожељно би било да се нумерација знања примењује тек онда када ученици осете да међу одговорима постоји разлика у знању, међусобним разликама односа према градиву, као и разлику у уложеном труду и залагању. А понајбоље је када сами ученици стекну процену о достигнутом степену личне активности у настави свих облика која подразумева верска настава.

- Оцењивање се мора научити, а поступци при оцењивању подразумевају искуственост, познавање дидактичко - методичких поступака у извођењу верске наставе у свим њеним облицима.

- Оцењивање треба да буде у континуитету.

- Оцењивање као специфичност у верској настави треба да буде широко обухваћено како у доследном теоретском смислу, тако и у практичном животу, тј. примењивости у Цркви.

- Приликом оцењивања ученика пожељно је да буде пропраћено вођењем основне документације.

- Оцењивање и оцена требају да буду увек разлог за што успешнији рад показујући динамику од постигнутих ка још бољим резултатима рада.

Постоји више начина оцењивања: нумеричко, описно и словно. Најчешће је нумеричко које се изражава у виду бројева која се крећу од 1 до 5 (први степен довољан, а четири су позитивне: довољан, добар, врлодобар и одличан), или од 5 до 10 (са истом градацијом). У верској настави у средњим богословским школама се креће од један до пет, односно од два до пет јер је на основу наслеђеног начина оцењивања, оцена „два“ непролазна. У факултативном начину оцењивања оцена о усвојености сазнања подразумева знање изражено у виду процената и подразумева оцену од 5 као непролазну до 10. Када је верска настава у питању у државним школама, као изборни предмет, верска настава се категорично у описном облику: истиче се, добар и задовољава и четврта не истиче се.

Словно оцењивање, које је и најређе, заснива се на тростепеној скали А, Б, Ц и веже се за процену знања оствареног код програмских задатака.

Сумарно оцењивање одликује биланс у завршној фази учења: на крају полу-годишта, на крају школске године и на крају одређене врсте школовања. У укупном оцењивању циљ је вредновање остварених резултата у одређеном временском периоду, или целом школовању, колико је ученик научио у одређеном временском периоду, у којој мери је овладао садржајима који су утврђени наставним планом и програмом.

Примедбе на оцењивање

када је испитивање ученика и констатација њиховог знања кроз оцене има озбиљних примедби да оне носе са собом и део неодговорности кроз експериментална испитивања која долазе са стране психометрије.

- Било у ком облику се врше истраживања која се свODE на проверавање чињеница, знања података, а запоставља се систем целосног образовања и васпитања, а тиме и његове целовите црквености.

- Класичним начином испитивања истичу се стресне ситуације, посебно код емотивног броја ученика.

- Различитост састављених питања подразумева и њихову неуједначеност по тежини које предавач сам саставља и не омогућава јединствен критеријум.

- Неуспех постигнут применом таквог начина испитивања и оцењивања потстиче даљи неуспех јер ученик одређује своје понашање у зависности става наставника према њему у даљем раду.

- Видне су неусклађености између наставе и испита јер је велики број наставника оријентисан на предавања (акроматику) изнесећи велики број чињеница, података, класификација, шема и др. вежбајући ученикову меморију, а на провери знања од ученика захтева размишљање, закључке, упоређивања синтезу и друго, о чему на часовима није било прилике да се ученици усмере и оспособе.

- Присутан је несклад између испитивача и испитаника у оцењивању исте наставне материје.

- Присутност како свесне тако и несвесне дозе пристрасности и да се често мења став, схватање, норма у захтевима. Очигледност и других фактора је присутна, од личног расположења, здравственог стања, до редоследа активности.

Мојће неајтивности које се јављају код ученика

- Такав начин оцењивања и проверавање знања од ученика траже сазнања на исцрпљујући начин усвајањем туђих идеја, а не да развија стваралачки дух.

- Ученик бива награђен за безначајне чињенице које се углавном врло брзо заборавају.

- Стварање навике на послушност, подређеност у извршавању обавеза.

- Даје се предност способностима у односу на излагање и у односу на познавање садржаја.

- Ученик често одустаје да искаже сопствену мисао у корист репродуковања наставникових речи.

- Класично провера знања иде на уштрб припреме и школског времена и изискује потом одређену опуштеност и релаксацију.
- У свести одговорнијих ученика изазива страх од неуспеха, те потстиче ученика на обману, а успех у обмани носи вишеструке последице.

Мојуће неіаііивностіи које се јављају код вероучиіеља

Разговор са ученицима је један од основних постулата којих се мора држати наставник (вероучитељ). Овај принцип у настави се јавља у свим димензијама процеса учења и наставе, а самим тим и оцењивање. Оцењивање се може спровести на више начина: наставничково оцењивање ученика; заједничко оцењивање ученика од стране наставника и ученика; међусобно оцењивање ученика без директног учешћа наставника и самооцењивање ученика.

„Оцењивање је ситуација у којој је наставник у ризику моралног промашаја. Тај је његов ризик под критичком лупом процењивања не само њега и његове савести, него и свих оних које поучава и који се од њега, осим у образовном садржају, уче и моралном ставу. За учитеља је прилика деликатнија зато што га жеља за напредовањем појединих ученика често доводи у ситуацију да награђујући његов уложени труд доводи у опасност објективност просуђивања знања.“⁹

Добра оцена охрабрује ученика истичући у први план савладавање одређених наставних препрека. И онда када следи један или више узастопних неуспеха, његову мотивацију треба очувати и непрекидно подстицати јер ће се на тај начин сачувати и учениково достојанство. У противном, могу уследити несагледиве последице, па поновљени неуспех може узроковати долазак до поражавајућег стања у свим школским предметима, а не само у дотичном предмету, у овом случају верској настави. Да оцењивање мора бити обазрива и правремена подршка ученику, чињеница је и то што се редовно проузрокују различите емоције. Вероучитељ је пресудан јер његови коментари, судови и оцене имају огроман утицај на самопоздање и ентузијазам за учење. „Посебна тактичност те врсте је усмерена на децу са тешкоћама у учењу и оних који не постижу одређене резултате. Тако се најчешће неуспех веже за способност његове личности и ученик се сусреће са потребом заштите од осећаја беспомоћности. Тада се јављају примери да ученик одустаје од сваке акитвиности у раду или пак самопотврђивање и афирмацију тражи изван школе или у активном супротстављању захтевима школе и нормама школског понашања.“¹⁰

Код многих вероучитеља у примени је метод оцењивања који ће код ученика створити слику страхопоштовања чијим би се страхом на тај начин утврдило код ученика поштовање и радну дисциплину.

- Савестан вероучитељ се налази при испитивању у одређеном раскорак између педагошких захтева и практичности јер је условљен многим околностима које је готово немогуће од ученика постићи: кроз истраживачка сазнања, анализе и откривање сазнања у току наставе јер испит има енциклопедијски карактер.

⁹ Педагошка енциклопедија, стр. 99.

¹⁰ Исто.

- Принцип оцењивања је јединствен за све ученике у одељењу.

Поред ових, постоји и низ других потешкоћа у реалном односу наставника према овом озбиљном питању.

„Да би оцењивање било у начелу оправдано и успешно, мора се имати у виду јасан и прецизан циљ у настави и учењу, како у целини, тако и у свакој методској јединици. Само на тај начин код утврђеног принципа и циљева учења у наставном периоду и да се са њима јасно упознају ученици, наставници су створили основне услове за остваривање квалитетног, поузданог и објективног праћења и оцењивања напредовања и постизања резултата у настави ученика.“¹¹

Суштинску улогу оцењивање има у односу на наставу јер обезбеђивање основе за унапређење квалитета и ефикасности верске наставе кроз доношење могућности о мењању и иновирању укупности наставног процеса, наставних метода, степена партиципације ученика и начина, стварања духовних плодова кроз саму наставу. Оцењивање треба да помогне наставницима да стално имају испред себе њене циљеве кроз реализацију тежећи здравом исходу и постигнућима.

И на самом крају зашто не поменути речи једног искусног вероучитеља: Оцењивање је такво какво јесте, са свим предностима и манама али другу и значајнију меру у овом послу не познајемо нити је имамо.

Abstract: Assessment of students in the classroom is a very complex task of religious teachers. Subject has a series of questions seeking answers concerning the function of assessment, policy evaluation, assessment as part of teaching and learning and to another issue: how to evaluate? Through systematic religious instruction in school ranking marks the most important role is to monitor implementation during lessons and achievements are to be a student to come to the presented information enabling it to be a worthy bearer of religious truth. In terms of evaluation of the didactic process that involves planning the work, monitoring of the teaching and learning, registovanje data on student progress, communication feedback and evaluation carried out continue. Culture assessment involves the evaluation which follows the gradual development of the overall findings as a measure of the mutual effort of religious teachers and students a lecturer in religion. Of course there are many hazards that may be on the road grading and be counterproductive. Therefore, the appraisal usually spoken of as a very responsible act in the teaching of every kind, and thus religious education.

¹¹ Зорица Кубурић, *наведено дело* стр. 98